

посилити у вивченні різних дисциплін науково-дослідницький аспект, моделювати їхню майбутню професійну діяльність. Такі завдання вимагають використання знань з різних дисциплін, при цьому активність спрямовується на пошук нових невідомих відносин, або на формування узагальнених понять на основі конкретно встановлених міждисциплінарних зв'язків, які обумовлюють необхідність широкого переносу знань. Дії перенесення трансформуються в міждисциплінарне пізнавальне вміння.

Реалізація міждисциплінарних зв'язків у навчальному процесі за їх поліфункціональності впливає на світоглядну спрямованість, оволодіння методами пізнання, на формування професійного типу мислення та його методологічну культуру. Усвідомлення студентами зв'язків між науковими дисциплінами, розуміння їх практичної значущості сприяє активізації розумової діяльності, формуванню пізнавальних потреб і веде до необхідності подальшого поглиблення знань.

Література:

1. Васьківська Г.О. Людинознавство : навч. посіб. / Г.О. Васьківська. – К. : Вид-во НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – 256 с.
2. Фундаменталізація змісту освіти у старшій школі: теорія і практика : кол. монограф. / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. Е. Трубочева та ін.]; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. – К. : Пед. думка, 2015. – 288 с.

ДИДАКТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ДІАЛОГІЧНОГО МОВЛЕННЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Васьківська О. Є.

аспірант

Інститут педагогіки

Національної академії педагогічних наук України

м. Київ, Україна

Наше життя неможливе без спілкування, завдяки якому людина взаємодіє з суспільством і стає одним із його членів. Діалог між людьми – це щоденна, щохвилинна необхідність. У діалозі людина формується і самовизначається, виявляючи свої індивідуальні особливості. Визнання діалогу як найбільшої цінності у цивілізованому світі, як важливого чинника, завдяки якому люди вдосконалюються, стають духовно розвиненішими, наразі, є актуальним як ніколи. Діа-

лог, з одного боку, позбавляє людину відчуття самотності, а з іншого – дає змогу знайти точки дотику з іншими людьми, віднайти в них часточку себе. Як зазначив видатний педагог В.О. Сухомлинський: «Сенс нашого життя – щастя людського спілкування. Не в тому щастя, щоб замкнутися від людей, а в тому, щоб вищою нашою потребою <...> була потреба в людині [3, с. 235]».

Здатність до ведення діалогу зароджується у дитинстві та передбачає вміння виражати свою думку, розуміти співрозмовника, знаходити спільне чи навпаки – знаходити відмінності, доповнювати одне одного, обґрунтовувати свою позицію, інформувати і переконувати, висловлювати емоційне ставлення до отриманої інформації.

Комунікативні цілі обумовили появу таких функціональних типів діалогів: діалогу-повідомлення інформації, діалогу-запиту інформації, діалогу-спонукання, діалогу-розпитування. Ці функціональні типи діалогу сукупно вимагають прояву загальних комунікативних умінь, пов'язаних з аналізом та оцінкою особистих навчально-мовленнєвих ситуацій, а також уміння користуватися як вербальними, так і невербальними засобами спілкування.

Окрім загальних, кожен тип діалогу передбачає наявність приватних комунікативних умінь:

- діалог-запит інформації: вміння вибудовувати і ставити запитання; вміння доречно використовувати різноманітні репліки-стимули; вміння правильно вживати паузи у мовленні; вміння запитувати додаткову інформацію;

- діалог-повідомлення інформації: вміння побудувати інформативно значущий текст; уміння логічно мислити і правильно реалізовувати свій задум; уміння звертати й утримати увагу, правильно звернутися до співрозмовника;

- діалог-спонукання: вміння правильно сформулювати і відповідним тоном виголосити прохання, наказ; уміння доречно вживати спонукальні речення у репліці-стимулі; вміння уточнити завдання;

- діалог-розпитування: уміння самовизначатися щодо одержуваної інформації; вміння сформулювати проблемні питання, що підтримують діалог; уміння побудувати комунікативно доцільну стратегію і тактику мовної поведінки [2, с. 375-376].

Діалог, будучи основною формою соціальної комунікації, створює необхідні умови для вироблення в учнів уміння самостійно мислити, чітко висловлювати свою думку, відстоювати власні переконання, доводити свою позицію. Оскільки діалогічне мовлення розвивається в процесі спілкування двох або більше партнерів, то мовна поведінка одного зі співрозмовників у діалозі залежить від реакції іншого, бо кожний з партнерів переслідує свою мету в діалогічному спілкуванні. Відтак особливістю навчального діалогічного спілкування є те, що воно має бути завчасно підготовлене учителем, передбачати вільне спілкування

учнів. За такого спілкування учні розвивають уміння діагностувати цілі і наміри співрозмовника за його мовними конструкціями, інтонацією, паузами, за невербальним супроводом (мімікою, жестами) виголошеного. Форми спілкування можуть бути найрізноманітнішими, однак у педагогічній практиці найчастіше навчання діалогічного мовлення зводиться лише до вправ на «запитання – відповідь», де окремі діалогічні єдності не завжди логічно взаємопов'язані. Відтак завдання вчителя – знайти шляхи навчання діалогу, наближеного до діалогу природного – вільного. Перед учителем також постає необхідність створити умови, які сприятимуть формуванню в учнів уміння толерантного діалогічного спілкування. Серед відповідних технологій ми виокремлюємо: «запитання – відповідь – контрзапитання» (поставлені запитання і виголошені відповіді піддаються потім колективному обговоренню); «проектування розвитку ситуації» (під час бесіди учитель пропонує розглянути певну конфліктну ситуацію, водночас здійснюється пошук виходу з цієї ситуації); «імпровізація» (учні обирають цікаву для них тему; переносять події в нові умови; інтерпретують зміст того, що відбувається); «фінал історії» (учитель пропонує вигадати або сконструювати іншій фінал відомого твору чи фільму) тощо.

Навчальний діалог – особлива за змістом форма спільної діяльності учнів і вчителя, взаємодія смислових позицій суб'єктів навчання щодо визначення, прийняття і розв'язання навчальної задачі, результатом якої є знаходження нового знання як власної точки зору. Водночас, аналіз уроків свідчить, що переважна кількість учителів, які працюють за традиційними програмами, зосереджуються на організації діалогу «вчитель – учень», діалоги між учнями є явищем рідкісним. Навіть якщо такі ситуації плануються вчителями, здійснюється це епізодично, безсистемно. Плани-конспекти уроків, розроблені вчителями-предметниками, було проаналізовано з погляду форм і методів залучення учнів до діалогічного спілкування. Зазначимо, що формуванню відповідних умінь на основі навчального діалогічного мовлення як меті уроку мало вчителів приділяють увагу, натомість зосереджуються на формуванні комунікативних навичок, на навчанні співпрацювати як у групі, так і в парі і т.ін. Навчальне діалогічне мовлення відносно поняття комунікативні навички конкретніше. Воно передбачає, що учитель виступає і організатором, і творцем, і суб'єктом навчальної діалогічної взаємодії. Учитель тут – і помічник, і арбітр, і консультант, і активний слухач [1, с. 139].

Проаналізувавши підручники для старшої школи з української мови, української літератури, світової літератури щодо кількості та специфіки завдань, які стимулюють організацію діалогічного спілкування старшокласників., ми виокремили типи завдань, що стимулюють діалогічне спілкування старшокласників і спрямовують учителя на його організацію: завдання, що спонукають

пояснювати певні дії; які містять різні погляди на факти, події, явища, що і їх потрібно порівняти; які пропонують звернутися до однокласника; за якими необхідно звернутися до учнів, якщо у них виникають утруднення чи запитання, викликані процесом осмислення навчальних ситуацій і проблем.

Для виконання розроблених завдань пропонується організувати роботу в парах і групах. Окремо, як етап уроку, передбачено вправи на вміння спілкуватися, у ході виконання яких учні не лише удосконалюють навички діалогічного мовлення, а й засвоюють теоретичний матеріал. На особливу увагу заслуговують вправи на діалогічне спілкування. Мета – вивчення й засвоєння нового матеріалу. Тут діалог слід розглядати як метод навчання. Якщо має місце матеріал типу лінгвістичної довідки чи правила, то діяльність учнів спрямовується на усвідомлення нового, на аналіз і синтез прочитаного тексту. Потім учні, у вигляді діалогу, презентують засвоєне перед однокласниками.

Задля ефективного формування умінь діалогічного спілкування старшокласників учитель на основі змісту підручника пропонує такий алгоритм створення діалогу дискусійного характеру: висловіть свою думку про обговорювану тему; аргументуйте виголошені тези і спростуйте (за наявності) помилкові висловлювання співбесідника; продемонструйте достатній рівень вправності (компетентності), ведучи діалог (винахідливість, виразність, доречність, лаконічність, стислість); виявіть достатній рівень обізнаності з теми, що обговорюється, і подайте це у висновках.

Розвиток умінь діалогічного спілкування старшокласників потребує розроблення й упровадження в шкільну практику такої форми викладу навчальної інформації, яка поєднувала б діалог з інтегрованою формою матеріалу. Отже, потрібен синтез інтегрованої та діалогічної форм викладу матеріалу, що має деякі переваги. Діалоги в сучасному підручнику мають бути інструментом пізнання дійсності та себе. Умінням ставити запитання і відповідати на них необхідно навчати, адже від цього залежить засвоєння знань та вміння діалогічного спілкування.

Завдання, де зазначена проблема викликає рефлексію, спонукають до самостійного розв'язання їх. Виконання таких завдань спонукає до висловлювання власних думок, оприлюднення та відстоювання своїх позицій, апелювання до сучасних проблем і способів розв'язання їх. Таким чином кожен учень навчається: аналізувати і критично мислити; робити свідомий вибір між альтернативами; прогнозувати розвиток подій чи їх наслідки; слухати і розуміти інших; розв'язувати конфлікти цивілізовано; вчитися домовлятися та взаємодіяти толерантно.

Література:

1. Каминская, М. В. Педагогический диалог в современной деятельности учителя [Текст] / М. В. Каминская. – М. : Смысл, 2003. – 284 с.
2. Риторика: Учебник [Текст] / [под общ. ред Н.А. Ипполитовой]. – М.: Проспект, 2006. – 448 с.
3. Сухомлинський В.А. Методика виховання колектива [Текст] / В.А. Сухомлинський // Избр. призыв. в 5-ти т. – К. : Рад. школа, 1979. – Т. 1. – 427-668 с.